

Людмила Тимофіївна Тишакова,
кандидат педагогічних наук, професор, завідувач
кафедрою іноземних мов ПВНЗ «Краматорський
економіко-гуманітарний інститут»,
м. Краматорськ, Україна

Людмила Олександрівна Хілько,
старший науково-педагогічний працівник
іноземних мов ДВНЗ «Донбаський
державний педагогічний університет»,
м.Слов'янськ, Україна

УДК 378.014 (075.8)

РОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

В статті розглядаються різні форми організації самостійної роботи учнів початкових класів на уроках іноземного мови, як однієї з найважливіших і обговорюваних проблем на сучасному етапі розвитку національної системи освіти. Правильно методично спланована та організована самостійна робота, з урахуванням індивідуалізації процесу навчання іноземного мови сприяє успішному формуванню комунікативної компетентності учнів.

Ключеві слова: самостійна робота, пізнавальна діяльність, мотивація, індивідуалізація, творча робота, психологічні та педагогічні умови.

The article considers different forms of organisation of primary school pupils' independent work during foreign language studies as one of the most important and widely discussed problems at the present stage of the development of educational national system. The adequately methodically planned and organized independent work taking into account the process of individualization during foreign language classes facilitates successful forming of pupils' communicative competence.

Key words: independent work, cognitive activity, motivation, individualisation, creative tasks, psychological and pedagogical conditions.

Останні роки свідчать про значне підвищення зацікавленості молодших учнів до вивчення іноземної мови. Однією з головних цілей вчителя початкових класів є підвищення мотивації до вивчення іноземної мови. Але щоб досягти бажаної мети, слід створити необхідні умови для навчання іноземній мові. По-перше, це недостатня кількість годин, що відводиться на вивчення іноземної мови у початковій школі, велика кількість дітей у класах тощо. По-друге, відсутність належних підручників, вправ та творчих завдань для самостійного опрацювання. Вчителі шукають інноваційні засоби розвитку у молодших школярів навичок самостійної роботи на уроках іноземної мови, враховуючи індивідуальні особливості учнів, знайомлять їх з культурою та традиціями країни, мова якої вивчається.

Як відомо, сучасні нормативні матеріали орієнтують вчителів на формування в учнів високого рівня іншомовної комунікативної компетентності, тобто, здатності спілкуватися іноземною мовою на міжкультурному рівні. У початковій школі мають бути закладені основи, що необхідні й достатні для вивчення іноземної мови в середній школі. Актуалізація навчального процесу, розвиток пізнавальної діяльності сприяє зауренню у процес навчання у рівних частинах з традиційними заняттями самостійної роботи учнів. На наш погляд, необхідно приділити особливу увагу індивідуальній роботі учнів молодших класів.

Самостійність учнів при набутті й оперуванні новими знаннями яскраво виявляється у процесі постановки цілей, проблем, висуванні гіпотез і їхньому самостійному розв'язанні. Вищому рівню розвитку цієї якості

відповідає ситуація, коли учень не тільки розв'язує складні для себе проблеми, а й самостійно шукає досконаліші способи розв'язання цих проблем. Провідною метою навчання іноземної мови є розвиток творчого потенціалу учнів засобами самостійної роботи.

Метою нашої статті є спроба з'ясувати наскільки ефективно використовується самостійна робота на уроках англійської мови у початкових класах. Автор ставить завдання дослідити більш ефективні форми організації самостійної роботи та її матеріального забезпечення.

Аналіз спеціальної літератури, доповнений надбаннями позитивного педагогічного досвіду та досвіду авторів, переконує нас в тому, що початок раннього вивчення іноземної мови містить вагомий психологічний передумови для оволодіння молодшими школярами основами елементарної комунікативної компетенції. Важливими, на наш погляд, є такі чинники: вікові психофізіологічні й психічні характеристики учнів; досвід дітей у рідній мові; відчуття ними новизни предмета; наявність в учнів досить сильної комунікативної мотивації, зумовленої співпаданням навчання іноземної мови з періодом інтенсивної соціалізації учнів початкових класів; потенційні можливості предмета для успішного розв'язання головних завдань початкової школи; стимуляції пізнавальної мотивації дітей, максимальної соціалізації кожної дитини, розвитку її особистості, підготовки до діалогу культур [2].

Звернемося до досліджень фізіологів та психологів дітей дошкільного й молодшого шкільного віку. У працях Л. С. Виготського, Л. С. Рубінштейна, Ш. О. Амонашвілі, Дж. Брунера, В. Пенфілда та інших учених є переконливі дані про те, що дитина засвоює іноземну мову легше, ніж доросла людина. Так, за В. Пенфілдом, розквіт людських здібностей до засвоєння другої мови безпосередньо пов'язаний з чинниками фізіологічного порядку. Він припадає на період від 4 до 10 років, за даними інших учених – від 5 до 9 років. Як зазначають психологи В. І. Андрієвська та І. О. Зимня, вивчення іноземної мови цілком захоплює дитину, приносить їй насолоду, викликає приємні емоції, чого не можна вже сказати про підлітків. Перевагою молодших школярів є також потенційно великі можливості довготривалої пам'яті. Так, спостереження показують: за умови стимулювання властивої для цього віку ігрової або пізнавальної мотивації діти досить легко та міцно запам'ятовують не тільки окремі слова або словосполучення, але й мовні кліше, фрази, мікродіалоги, віршички, пісеньки.

Внаслідок інформаційного вибуху, пік здатності до творчої уяви, фантазії змістився до 8-10 років і раннє шкільне вивчення іноземної мови співпадає зі сприятливим періодом для розкриття творчого потенціалу особистості учня, для його соціалізації. Звернемося до праць дослідників дитячої психології: Л. С. Виготського, І. О. Зимньої, О. Н. Леонтьєва, Д. Б. Ельконіна, Ж. Піаже. Аналіз їх досліджень вказує на наявність прямої залежності успішності раннього вивчення іноземної мови від рівня комунікативного розвитку рідної мови дитини [1].

Узагальнення результатів прогностичного тестування механізмів усного мовлення, що були здійснені вітчизняними дослідниками в різні роки (О. Б. Метолькіна, 1996; О. О. Коломінова, 1999; Н. Є. Жиренко, 2000), вказують на достатній рівень комунікативного розвитку дітей 6-8 років у рідній мові. Самостійна робота, як відомо, є однією з важливих і широко обговорюваних проблем при викладанні іноземної мови у початковій школі [5].

Поняття самостійної роботи учня в сучасній методиці вивчення іноземних мов обов'язково співвідноситься з організуючою роллю вчителя. Під *самостійною роботою* в дидактиці розуміють різноманітні види індивідуальної і колективної діяльності учнів на класних і позакласних заняттях або вдома, без безпосередньої участі вчителя, але на його завдання. Педагогічне визначення позакласної і позашкільної роботи, згідно якому вона є різними видами діяльності учнів (виховного і освітнього характеру, що організовані і проводяться школою в позаурочний час), покладене в основу розгляду самостійної діяльності учнів багатьма дослідниками.

У загальному контексті організації факультативних курсів в школі, мова йде про декілька форм самостійної роботи, таких, як позаурочна, позакласна, позашкільна, які об'єднуються загальним поняттям «позаучбова робота». Вимоги, що ставляться до самостійної роботи, містять зв'язок урочної і позаурочної роботи, обов'язковість у виконанні добровільно взятих на себе позакласних доручень, цілеспрямованість і регулярність позакласних занять, масовість тощо.

Підвищити ефективність навчання іноземної мови можна шляхом розвитку самостійності учнів. Велику роль у цьому процесі відіграє самостійна робота. Самостійна робота в методиці навчання іноземної мови – це особливий вид навчальної діяльності, який відбувається за межами безпосередньої участі вчителя. Це організована вчителем активна діяльність учнів, що спрямована на виконання поставленої дидактичної мети, у спеціально призначений для цього час, а саме: на пошук знань, їх осмислення, закріплення, формування та розвиток вмінь та навичок, узагальнення і систематизацію знань.

Спостереження за практикою навчання в сучасному навчальному закладі показали, що в учнів, які навчаються на середній бал, так і не формуються механізми читання про себе, а при читанні вголос зміст тексту може бути зрозумілим лише на 50%. Учні переважно зосереджуються на озвучуванні тих графічних образів, які сприймаються зором, та на співвідношенні їх зі значеннями, які вони несуть. При читанні, як уголос, так і про себе, учні припускаються великої кількості помилок, пов'язаних зі значенням та змістом. Учні рідко звертаються до словника, у них слабо розвинені відповідні навички, тому пошук невідомих слів займає багато часу. Іноді вони не здатні обрати саме те значення, яке підходить за контекстом. Процес навчання читання може бути вдосконалений шляхом методично організованого застосування матеріалів для

самостійної роботи, а саме: комплекту дидактичних карток та пам'яток різного типу.

Основною формою роздавального матеріалу є картка, яка містить дидактично організовану навчальну інформацію. Картка застосовується для індивідуальної, парної та групової самостійної роботи під час уроку. Картка повинна мати чітку структуру і складатися, як правило, з таких компонентів: завдання, зразка виконання, опори, ключа для самоперевірки або взаємоперевірки. Крім того, кожна картка має певні умовні позначення, сигнали, що підказують учневі її функцію у навчальному процесі.

Компоненти картки можуть варіюватися, залежно від виду самостійної роботи та виду картки. Так, наприклад, при парному виконанні самостійної роботи картка повинна містити також і ключі для взаємоконтролю та взаємокорекції. Картки окремих видів (наприклад, мотивуюча, інформуюча) можуть різнитися за своєю структурою. Це може бути звернення до учня, що мотивує його наступну діяльність (читання) або розповідь про певні обставини (умови), факти, від яких залежить розуміння змісту тексту. Вони, звичайно, не містять експліцитного завдання, не пропонують зразків виконання завдань і не мають ключів для перевірки. Завдання є ключовим, найважливішим компонентом у картці. Основними вимогами до формулювання завдання є: стислість (лаконічність, конкретність), здатність спрямувати і сконцентрувати увагу учнів на певній проблемі (завданні), обмеженість і конкретність щодо предмета мовлення, теми.

Формулювання завдання окреслює конкретний результат, який повинен бути досягнутий за допомогою заданої вправи. Це надає самостійній роботі цілеспрямованого характеру. Важливо, щоб у самому завданні був виділений спосіб визначення кінцевого результату. Завдання має ще й навчальний характер, бо вчить уважно прочитувати інструкції, виявляти підказуючі елементи, так звані приховані опори. Наявність у картці зразка виконання залежить від рівня самостійної роботи. Він є обов'язковим на копіюючому та напівтворчому рівнях. Кожна картка має містити ключ для самоконтролю і самокорекції, якщо йдеться про індивідуальне виконання самостійної роботи, і ключ для взаємоконтролю та взаємокорекції, якщо самостійна робота виконується у парному режимі. Але наявність у картці ключа залежить від рівня самостійної роботи, для якого призначається картка.

Іншим засобом методичного забезпечення самостійної роботи є пам'ятка. Пам'ятка – це виклад раціональних та ефективних прийомів опанування іноземної мови у формі порад. За своєю суттю пам'ятка може бути: носієм певної інформації, зразком або алгоритмом виконання завдання, порадою щодо самоорганізації. Залежно від їх змісту пам'ятки можна віднести до таких видів: пам'ятка-порада; пам'ятка-алгоритм; пам'ятка-зразок виконання завдання; пам'ятка-опора.

Відмінність пам'ятки від картки полягає в тому, що вона не може бути засобом будь-якої форми контролю. Пам'ятка розрахована на свідомість учнів, на їх здатність

керувати своєю волею, емоціями та пізнавальними процесами. Узагальнюючий характер пам'ятки дозволяє нам говорити про необхідність її внесення до структури підручника в ролі стратегічного засобу навчання, тоді, як роздавальні картки є більш «мобільними», «тактичними» у порівнянні з іншими засобами навчання.

Через те, що в шкільній практиці суб'єктивній індивідуалізації приділяється недостатня увага, індивідуальні завдання, що містяться в підручниках для учнів зі слабо вираженими суб'єктивними якостями, майже не мають алгоритмів оптимального виконання кожного завдання. Озброєння учнів сукупністю раціональних прийомів навчання, взагалі, та самостійної роботи, зокрема, вимагає систематичної та цілеспрямованої роботи. Отже, для ефективного навчання іншомовної мовленнєвої діяльності необхідно розробити цілу систему пам'яток різного характеру.

Основною метою навчання іноземним мовам у загальноосвітніх навчальних закладах є розвиток здібностей учнів використовувати іноземну мову, як інструмент в діалозі культур [3]. Передбачається комунікативний і соціокультурний розвиток учнів прийомом іноземної мови для підготовки їх до міжкультурного спілкування в різних сферах життєдіяльності. Мова вивчається через особову діяльність учнів. Урок розглядається, як діяльність в різних видах спілкування. Типовими формами інтерактивності є групова, парна і проектна робота. Роль учителя полягає в підтримці, допомозі, стимулюванні учнів в навчальній діяльності. Навчання іноземним мовам в початковій школі має свою специфіку. Тут доцільне широке використання наочності, активних видів діяльності, рухомих ігор. Отже, навчання молодших школярів має багато проблем, пов'язаних з адаптацією дітей до умов навчальної діяльності [4].

В умовах школи можна забезпечити активну участь дитини в навчанні, створюючи контекст її діяльності. Ефективним засобом створення такого контексту є організація сюжетного навчання для окремих груп учнів, враховуючи індивідуальні особливості кожного учня.

Сюжетна організація дидактичного матеріалу забезпечує реалізацію таких принципів навчання на початковому етапі:

1. **Синтетичне образне навчання**, тобто, навчання без теоретичних пояснень на основі конкретного змісту завдань. При цьому увага учнів зосереджується на змісті завдання, а не на його структурі, що полегшує засвоєння матеріалу.

2. **Збереження цілісної картини світу**, що забезпечується дискретним режимом навчання. Дискретний режим опрацювання матеріалу передбачає розподіл вправ у часі та систематичне паузове повторення навчального матеріалу, а також його різноманітне комбінування. Стійкі мовленнєві навички формуються без надмірної втомлюваності дітей, оскільки навантаження розподілено в часі.

3. **Розширення поля застосування досвіду** за рахунок зміни компонентів контексту завдання. Багаторазове

виконання певної дії кожного разу, на новому рівні та в нових умовах, сприяє формуванню гнучких мовленнєвих навичок і, водночас, забезпечує новизну навчання.

4. **Поліспрямованість дій**, що передбачає одночасне використання різного мовленнєвого матеріалу та різноманітних видів діяльності (спілкування + рухлива/предметна/художня діяльність) Це сприяє формуванню понять внаслідок поєднання вербальних та оперативних дій; вчить дітей розподіляти увагу; запобігає їхній втомлюваності, оскільки навантаження розподіляється у просторі.

Під час навчання дітям пропонуються певні комунікативні ситуації, у зв'язку з якими виконуються різноманітні вправи, що сприяють розвитку їх творчих здібностей.

1. **Знайомство**, з якого починається кожна казка. Нових героїв, як правило, буває не менше трьох-п'яти, тому діти можуть спілкуватися парами зі зміною партнерів. Ситуація «Знайомство» ускладнюється з кожною наступною казкою. У першій – діти називають тільки свої імена, а потім розповідають про свій вік, про місто, де вони живуть, про улюблені ігри тощо.

2. **Допомога друзям у вивченні матеріалу**. Наприклад, діти допомагають вчитися розмовляти (This is a tree / a flower / a rabbit); ведмедикові Конго, який народився та виріс у цирку, діти показують ліс; маленькому Пінокію допомагають вчитися у школі, поросяттам – будувати хатинки тощо. Це приклади реалізації латентного навчання, оскільки діти не усвідомлюють, що вони вчать самі. Вправи виконують хором або в письмовій формі (виготовлення учнями карток для мовних загадок).

3. **Допомога друзям у пошуках когось або чогось**. Такі вправи спонукають до активного вживання прийменників з різними іменниками (Is it under / behind the bush / the table?), а також до опису зовнішності людини, тварини чи предмета, що загубився. Вправи виконуються парами.

4. **Розпізнавання «близнюків»**, наприклад трьох поросят, Чіпа і Дейла, каченят, родичів Міккі Мауса, які дуже схожі між собою, а розпізнати їх можна тільки за одягом. Спочатку ці вправи виконують хором (Look: this is Chip. He has a green shirt on. That is Dale. He has a pink shirt on.), а потім індивідуально у формі відгадування загадок (Is he wearing a pink shirt?).

5. **Хвастощі**, що особливо ефективні під час засвоєння нового матеріалу. Наприклад: а) I can jump! – Wonder! I (we) can jump, too! б) I have a ball! – Wonder! I have a ball, too! Вправу можна виконувати хором (під час засвоєння матеріалу – імітація) і парами (під час тренування матеріалу – репродукування).

6. **«Фотографування»** один одного в лісі, кімнаті, на подвір'ї, у школі тощо. Це передбачає активне вживання прийменників з різними іменниками (Stand by / near the fountain / bookcase.).

Вправу можна виконувати хором та парами.

7. **Розглядання фотографій** парами, групами і в режимі «учень — клас» (Look: this is a museum. That is Ann. She is standing near the museum.), а також підписування фотографій.

8. **«Екскурсія»** (по місту, школі, музею), яка передбачає опис малюнків або предметів.

9. **«Телефонування»** батькам і друзям, яке передбачає розповідь дітей про все, що вони робили і бачили під час «подорожі», тобто, під час уроку (Today I was in the Zoo. I saw a lion, a bear, etc.). Як правило, ці вправи виконують наприкінці уроку.

10. **Написання листів** батькам, друзям. Такі завдання виконують, як домашнє письмове завдання з тією ж метою, що й попередні вправи, а на наступному уроці використовують для навчання читання, коли «батьки» й друзі читають ці листи.

Таким чином, ефективність самостійної роботи досягається за рахунок чіткої її організації в урочний та позаурочний час. Правильно спланована, організована й методично забезпечена самостійна робота, зокрема, на уроці іноземної мови, сприяє вільному оперуванню мовленнєвим матеріалом. Проведений аналіз стану проблеми, визначення ролі самостійної роботи в пізнавальній діяльності учнів молодших класів, розвиток їх здібностей, творчих сил і дарувань на уроках іноземної мови не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми і потребує подальшого глибокого вивчення.

Використані літературні джерела

1. *Зимняя И.А.* Психология обучения иностранным языкам в школе. – М.: Просвещение, 1991. – 222 с.
2. *Кузьмина Н. В.* Методы исследования педагогической деятельности / Н. В. Кузьмина. – Л., 1970. – 114 с.
3. *Мильруд Р. П., Максимова И. Р.* Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранному языку // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 4. – С. 19–14.
4. *Степанова С. Н.* Ролевая игра на иностранном языке, как один из методов обучения в системе подготовки учителей начальных классов // Начальная школа. – 2000. – № 4. – С.120.
5. *Рогова Т. В., Верецагина И. Н.* Методика обучения английскому языку на начальном этапе в средней школе. – М., 1988. – С. 3–8.